

Paweł Boryszewski

Świadomość roli Kościoła w historii narodu słowackiego

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 5/1, 165-176

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PAWEŁ BORYSZEWSKI

ŚWIADOMOŚĆ ROLI KOŚCIOŁA W HISTORII NARODU SŁOWACKIEGO

Upadek komunizmu w Europie Środkowej i Wschodniej bez wątpienia należy do najdonioślejszych zjawisk XX wieku. Wolność, która przyszła po 1989 r. otworzyła przed Kościołem na Słowacji nowe obszary działania, stawiając jednocześnie cały szereg nieznanych wcześniej problemów. W ich rozwiązaniu może dopomóc historia, bowiem najpewniejszą drogą do przewidywania przyszłości jest zrozumienie przeszłości. Współczesna sytuacja Kościoła na Słowacji bardzo ściśle wiąże się z faktyczną rolą jaką Kościół odgrywał w dziejach narodu słowackiego. W związku z tym pojawia się pytanie jak wygląda u katolików¹ świadomość roli Kościoła w historii.

1. Rola Kościoła w życiu narodu.

Postawiliśmy pytanie: „Czy Pana (i) zdaniem, Kościół katolicki odgrywał na przestrzeni dziejów narodu słowackiego rolę?”. Po czym następowała skala od: „bardzo dużą”, „raczej dużą”, „raczej małą”, do „bardzo małą”. Wyniki przedstawiamy w tabeli 1.

Prawie wszyscy badani doceniają rolę Kościoła w dziejach narodu słowackiego. Większość ocenia, że była to rola bardzo duża o połowę mniej osób mówi, że była to rola duża.

Ludzie starsi częściej niż młodszy akcentowali bardzo dużą rolę, natomiast młodszy respondenci częściej od starszych przyznawali jedynie rolę dużą. Choć zarówno starsi jak i młodszy w większości doceniają rolę Kościoła, to różnica co do stopnia może wynikać z wieku. Starsi, szczególnie ci po 66 roku życia, mogą jeszcze pamiętać czasy przedkomunistyczne i rolę Kościoła w ówczesnym

---

¹ Artykuł ten, w swojej części empirycznej oparty jest na badaniach socjologicznych przeprowadzonych w 1995 r. w 13 parafiach słowackich. Przebadano wówczas 523 osoby techniką ankiety audytoryjnej. Bardziej wszechstronną i szczegółową analizę znajdzie zainteresowany czytelnik w: P. B o r y s z e w s k i, *Religijność katolików słowackich w czasie komunizmu i w kilka lat po jego upadku*. Warszawa 1998.

Tabela 1
Rola Kościoła katolickiego w dziejach narodu słowackiego

Ocena roli N = 100%	Płeć		Wiek				Miejsce zamieszkania				Wykształcenie					
	M	K	do 18 lat	29-26	27-40	41-65 i więcej	Wieś	Miasto do 10 tys.	Miasto do 10-50 tys.	Miasto powyżej 50 tys.	P	Z	S	W		
	532	176	356	38	125	123	197	49	83	232	116	65	80	276	111	
w odsetkach																
bardzo duża	63,0	62,5	63,2	56,8	41,8	68,3	69,4	77,5	52,5	56,1	66,1	69,6	70,3	67,5	59,5	64,9
raczej duża	31,6	32,4	31,2	37,8	46,7	30,8	24,4	22,4	38,6	36,6	30,0	26,1	23,4	27,5	35,3	29,7
raczej mała	1,3	1,7	1,1	2,7	2,5	,0	1,6	,0	3,0	1,2	,9	,9	1,6	1,3	1,5	,9
bardzo mała	,2	,6	,0	,0	,8	0,	,0	,0,	0,	0,	4	0	0	0	0	0
trudno powiedzieć	3,4	2,3	4,0	2,7	7,4	8	3,6	0	5,0	4,9	2,6	2,6	3,1	2,5	3,7	2,6
brak odpowiedzi	6	6	6	0	8	0	1,0	0	1,0	1,2	0	9	1,6	1,3	4	0
istotność zależności	p=0,6			p<0,01				p=0,2				p=0,9				

Objaśnienia.

Skróty zastosowane w tabeli oznaczają co następuje: K – kobiety; P – badani z wykształceniem podstawowym (pełnym i niepełnym), Z – badani z wykształceniem wyższym, S – badani z wykształceniem średnim, W – badani z wykształceniem wyższym.

Tabela 2
Ocena roli Kościoła katolickiego przed 1918 rokiem

Ocena roli N = 100%	Ogółem		Wiek					Miejscze zamieszkania				Wykształcenie				
	M	K	do 18 lat	19-26	27-40	41-65 i więcej	Wieś	Miasto do 10 tys.	Miasto do 10-50	Miasto powyżej 50 tys.	P	Z	S	W		
	532	176	356	38	125	123	197	49	101	83	232	116	65	80	276	111
w odsetkach																
zdecydowanie pozytywnie	44,7	41,5	45,3	24,3	32,8	45,0	51,8	59,2	42,6	36,6	47,4	47,0	43,2	48,8	40,7	53,2
raczej pozytywnie	23,7	31,3	19,9	27,0	27,9	23,3	20,7	26,5	26,7	24,4	24,3	19,1	25,0	21,3	22,2	28,8
w równym stopniu pozytywnie i negatywnie	7,3	7,4	7,3	5,4	11,5	6,7	7,3	0	10,9	4,9	7,8	5,2	6,3	5,0	9,1	5,4
raczej negatywnie	2,3	3,4	1,7	0	4,1	1,7	1,6	4,1	4,0	2,4	2,2	9	1,6	2,5	2,2	2,7
zdecydowanie negatywnie	8	1,1	6	2,7	1,6	8	0	0	0	0	9	1,7	0	0	1,1	9
trudno powiedzieć	18,5	12,5	21,5	37,8	19,7	18,3	17,1	6,1	11,9	28,0	15,2	24,3	21,9	17,5	22,5	8,1
brak odpowiedzi	2,5	2,8	2,5	2,7	2,5	1,5	4,1	4,0	3,7	2,2	1,7	3,1	5,0	2,2	9	
istotność zależności	p = 0,02			p = 0,03					p = 0,4				p = 0,02			

Tabela 3
Ocena roli Kościoła katolickiego w okresie międzywojennym 1918-1938

Ocena roli N = 100%	Ogółem		Wiek				Miejsce zamieszkania			Wykształcenie					
	M	K	do 18 lat	29-26	27-40	41-65	66 i więcej	Wieś	Miasto do 10 tys.	Miasto do 10-50 tys.	Miasto powyżej 50 tys.	P	Z	S	W
	532	176	356	38	125	123	197	49	83	232	116	65	80	276	111
w odsetkach															
zdecydowanie pozytywnie raczej	44,4	47,7	42,7	32,4	32,0	46-7	47,2	61,2	45,4	49,1	42,6	45,3	45,0	40,4	53,2
pozytywnie w równym stopniu	25,8	31,5	23,0	27,0	33,6	20,0	25,4	26,5	29,3	23,9	27,8	29,7	20,0	27,3	24,3
pozytywnie negatywnie raczej	7,1	6,8	7,3	2,7	6,6	8,3	8,3	6,1	6,1	6,5	6,1	4,7	7,5	6,9	9,0
negatywnie raczej	2,3	2,3	2,2	10,8	3,3	1,7	1,0	0	1,2	1,7	4,3	1,6	1,3	2,9	2,8
zdecydowanie negatywnie	6	6	6	0	8	1,7	0	0	0	4	9	0	1,3	7	0
trudno powiedzieć	17,5	9,1	21,6	24,3	21,3	17,5	17,1	2,0	24,4	16,1	16,5	17,2	20,0	19,6	10,8
brak odpowiedzi	2,4	2,3	2,5	2,7	2,5	4,2	1,0	4,1	3,7	2,2	1,7	1,6	5,0	2,2	9
istotność zależności	p = 0,02			p = 0,004				p = 0,9			p = 0,05				

Tabela 4

Ocena roli Kościoła katolickiego w okresie II wojny światowej 1939-1945

Ocena roli N = 100%	Ogółem		Płeć			Wiek				Miejsce zamieszkania				Wykształcenie			
	M	K	do 18 lat	29-26	27-40	41-65	66 i więcej	Wieś	Miasto do 10 tys.	Miasto do 10-50	Miasto powyżej 50 tys.	P	Z	Ś	W		
	532	176	356	38	125	123	197	49	83	232	116	65	80	276	111		
w odsetkach																	
zdecydowanie pozytywnie raczej	45,1	46,0	44,7	37,8	33,6	43,4	49,2	61,2	41,6	40,2	47,8	45,1	45,3	42,5	51,4		
pozytywnie w równym stopniu	18,6	25,6	15,2	27,0	23,8	20,0	15,0	14,3	18,8	18,3	18,3	19,1	10,9	20,0	19,8		
pozytywnie i negatywnie raczej	10,7	12,5	9,8	8,1	13,9	7,5	12,4	6,1	12,9	7,3	10,0	13,0	4,7	6,3	12,6		
negatywnie zdecydowanie negatywnie	3,8	1,8	4,2	2,7	2,5	5,8	4,1	2,0	4,0	4,9	2,6	5,2	6,3	2,5	5,4		
negatywnie trudno powiedzieć	1,3	2,3	8	0	1,6	1,7	1,0	2,0	1,0	0	2,2	9	0	1,3	9		
brak odpowiedzi	18,0	8,5	22,8	21,6	22,1	17,5	17,1	10,2	18,8	25,6	17,0	13,9	31,3	21,3	17,8		
	2,4	2,3	2,5	2,7	2,5	4,2	1,0	4,1	3,0	3,7	2,2	1,7	1,6	5,0	2,2		
istotność zależności		p = 0,0004		p = 0,3		p = 0,9		p = 0,002									

Tabela 5

Ocena roli Kościoła katolickiego w okresie władzy komunistycznej 1946-1989

Ocena roli N = 100%	Ogółem		Płeć		Wiek				Miejsce zamieszkania			Wykształcenie			
	M	K	do 18 lat	27-40	41-65 i więcej	Wieś	Miasto do 10 tys.	Miasto do 10-50 tys.	Miasto powyżej 50 tys.	P	Z	Ś	W		
	532	176	356	38	125	197	49	101	83	232	116	65	80	276	111
w odsetkach															
zdecydowanie pozytywnie raczej	42,9	45,2	41,6	35,1	38,5	45,6	48,8	35,-6	40,2	44,8	47,0	40,6	33,8	40,-7	55,9
pozytywnie w równym stopniu	20,7	26,1	18,0	16,2	21,3	19,7	12,2	25,7	15,2	20,0	20,9	9,4	18,8	21,8	26,1
pozytywnie i negatywnie raczej	7,5	8,0	7,3	10,8	6,6	7,3	10,2	7,9	9,8	7,8	5,2	4,7	6,4	9,5	5,4
negatywnie raczej	7,9	5,1	9,3	8,1	8,2	8,3	10,2	6,9	7,3	7,8	9,5	12,5	11,3	7,6	3,6
zdecydowanie negatywnie	5,3	1,7	7,0	5,4	7,4	5,2	6,1	4,0	2,4	5,7	7,8	9,4	6,3	5,8	9
trudno powiedzieć brak odpowiedzi	13,5	11,4	14,5	21,6	15,6	13,5	18,4	17,8	20,7	11,7	7,8	23,4	18,8	12,4	7,2
istotność zależności	2,3	2,3	2,2	2,7	2,5	5	4,1	2,0	3,7	2,2	1,7	0	5,0	2,2	9
			p = 0,02			p = 0,7					p = 0,7				p = 0,00002

Tabela 6

Ocena roli Kościoła katolickiego w okresie po 1989 r.

Ocena roli N = 100%	Ogółem		Płeć				Wiek				Miejsce zamieszkania				Wykształcenie													
	532	176	M		K		do 18 lat		27-40		41-65		66 i więcej		Wieś		Miasto do 10 tys.		Miasto do 50 tys.		P		Z		Ś		W	
			176	356	38	125	197	49	66	123	197	49	101	83	232	116	65	80	276	111								
w odsetkach																												
zdecydowanie pozytywnie raczej	58,8	58,5	59,0	56,8	49,2	56,7	63,2	67,3	54,5	51,2	60,9	64,3	59,4	61,3	57,1	61,3												
pozytywnie w równym stopniu pozytywnie i negatywnie raczej	21,4	25,0	19,7	24,3	27,0	20,8	18,7	18,4	22,8	26,8	17,8	23,5	25,0	13,8	23,3	20,7												
negatywnie raczej	5,8	5,7	5,9	5,4	8,2	5,0	6,2	2,0	6,9	6,1	7,4	1,4	4,7	6,3	5,5	7,2												
negatywnie zdecydowanie negatywnie	1,1	6	1,4	2,7	8	8	1,6	0	3,0	0	9	9	1,6	0	1,1	1,8												
trudno powiedzieć brak odpowiedzi	1,1	1,1	1,1	0	1,6	1,7	5	2,0	0	2,4	4	2,6	0	1,3	1,5	9												
	9,4	6,8	10,7	8,1	10,7	10,8	9,3	6,1	10,9	9,8	10,4	5,2	9,4	12,5	9,5	7,2												
istotność zależności	2,3	2,3	2,2	2,7	2,5	4,2	5	4,1	2,0	3,7	2,2	1,7	0	5,0	2,2	9												
			p = 0,06			p = 0,8					p = 0,4					p = 0,08												

życiu społecznym i politycznym, a rola ta była istotna. Młodszy respondenci nie mają tak szerokiego historycznego doświadczenia. Dla nich punktem odniesienia będą przede wszystkim czas komunizmu, który z definicji ograniczał bardzo możliwości działania Kościoła.

2. Ocena roli Kościoła w życiu narodu.

Zapytaliśmy także: „Jak ocenia Pan (i) rolę, jaką odgrywał Kościół katolicki w następujących okresach dziejów narodu słowackiego: przed 1918, w okresie 1918–1945, w okresie II wojny światowej, w okresie władzy komunistycznej, w ostatnim okresie po roku 1989?” Każdy okres mógł być oceniony według skali 5–cio stopniowej. Wyniki szczegółowe przedstawiamy w tabelach 2, 3, 4, 5, 6. Natomiast w tabeli 7, zestawiając oceny „ogółem” poszczególnych okresów, dokonujemy porównania ocen poszczególnych okresów.

Większość – (68, 4%) respondentów uważa, że Kościół katolicki przed 1918 r. odgrywał pozytywną rolę; przy czym przeważają ci respondenci, którzy przypisują Kościołowi rolę zdecydowanie pozytywną nad tymi, którzy oceniają rolę jaką raczej pozytywną. Na układ odpowiedzi wpływa płeć, wiek, wykształcenie.

W zasadzie odsetek kobiet i mężczyzn oceniających pozytywnie rolę Kościoła jest do siebie zbliżony. Trzeba jednak wziąć pod uwagę, że kobiety dużo częściej niż mężczyźni mówiły „trudno powiedzieć”.

Większe różnice widać, gdy bardziej szczegółowo spojrzymy na wyniki, okaże się wtedy, że mężczyźni zdecydowanie częściej niż kobiety wydawali ocenę „raczej pozytywnie”. Wraz z wiekiem następuje bardzo silny przyrost odsetka ocen pozytywnych. Co wydaje się zrozumiałe, ponieważ starsi mają więcej niż młodszy doświadczeń z czasów przedkomunistycznych. Patrząc na wyniki pod kątem wykształcenia zauważmy, że odsetek osób wydających pozytywne oceny jest do siebie zbliżony prawie we wszystkich kategoriach. Jedynie ludzie najbardziej wykształceni częściej od pozostałych wydają oceny pozytywne.

Fakt, że przeważająca część badanych pozytywnie oceniła rolę Kościoła przed 1918 rokiem może mieć swoje uzasadnienie w historii. Nie sięgając zbyt głęboko w historię trzeba powiedzieć, że XIX wiek to czas bardzo intensywnego wynaradawiania Słowaków prowadzonego przez Budapeszt. Na Słowacji ruchy sprzeciwu – wobec żywiołu madziaryzacyjnego – i odrodzenia narodowego najczęściej inicjowane były przez Kościół katolicki. Trzeba podkreślić rolę jezuitów, których działalność prowadzona systematycznie i na szeroką skalę, szła w dwóch kierunkach: edukacji ludu i kształcenia katolickich elit intelektualnych.

Edukacja ludu dokonywała się przede wszystkim przez sieć darmowych szkół, równomiernie rozrzuconych na terenie Słowacji. Kształcenie elit katolickich odbywało się na Uniwersytetach w Trnawie i Koszycach. Jak pisze kardynał Korec ...Kościół dostawał z nich (szkół i Uniwersytetów) dobrych księży, społeczeństwo liderów². Szczególne miejsce – w budzeniu ducha narodowego Słowaków – przysługuje księdzu Antonowi Brenolakowi, językoznawcy, który dokonał kodyfikacji języka słowackiego. Założył także Slovenske ucene tovarisstvo stawiające sobie za cel propagowanie języka słowackiego. Trzon tovarisstva tworzyli księża katoliccy, którzy naczelną ideę tovarisstva realizowali praktycznie w swoich parafiach. Trafnie rolę Kościoła w tych czasach scharakteryzował kardynał Korec: „(...) Przez działalność Kościoła społeczeństwo słowackie stawało się narodem”³.

Okres międzywojenny 1918 – 1938 przez większość katolików słowackich (70, 2%) oceniany jest pozytywnie. Wyraźnie częściej pozytywnie oceniają ten okres mężczyźni niż kobiety. Częściej także ludzie starsi niż młodsi. Jednak trzeba zauważyć, że względnie dużo (10, 8%) najmłodszych respondentów wydaje ocenę raczej negatywną, można sądzić, że to ci, którzy uczą się jeszcze ze starych podręczników. Najczęściej – spośród badanych kategorii – ocenę pozytywną wydawali respondenci o najniższym i najwyższym wykształceniu. Lata międzywojenne, to na Słowacji, czas intensywnych przemian ustrojowych. Nastąpiła atomizacja sceny politycznej, na której dominującą pozycję zajęła partia ludowa, pod przewodnictwem księdza Andrzeja Hlinki. Atomizacji sceny politycznej towarzyszył niepokój społeczny, który pogłębił się jeszcze bardziej, kiedy pojawiły się idee zjednoczenia Słowacji i Czech. W chaosie przemian ustrojowych jedynie Kościół pozostał instytucją stabilną, konsekwentnie działającą na rzecz budzenia świadomości Słowaków, w imię hasła „dla Boga i Narodu”.

Dużo, ale nieco mniej badanych (63.7%) – niż w przypadku czasu przed 1918 r. i czasu międzywojennego – okres II wojny światowej ocenia pozytywnie. Na układ odpowiedzi wpływa płeć i wykształcenie. Mężczyźni wyraźnie częściej niż kobiety wydają oceny pozytywne. Kobiety natomiast wyraźnie częściej od mężczyzn nie mają jasno określonego zdania na ten temat. Im wyższy poziom wykształcenia, tym większy odsetek pozytywnych ocen. Im niższe wykształcenie tym więcej odpowiedzi „trudno powiedzieć”.

² J. Ch. Korec, *Cirkev v dejinach Slovenska*. Bratislava 1994 s. 736 – 737.

³ Tamże, s. 742.

Wydarzeniem, które w istotny sposób ukształtowało sytuację polityczną na Słowacji w okresie II wojny światowej, było ogłoszenie przez prezydenta Józefa Tiso – pod naciskiem Hitlera – separatystycznego państwa, pod protektoratem Rzeczy hitlerowskiej. Ten fakt, był w czasach socjalizmu przedstawiany przez historyków w sposób bardzo uproszczony i zafałszowany, tak aby mógł stanowić wygodny argument propagandowy do walki z Kościołem. Mianowicie ksiądz Józef Tiso to faszysta, nic dziwnego w tym, że związał się z Hitlerem, chciał bowiem zbudować republikę klerofaszystowską, w której naczelne miejsce zajmowały Kościoły katolicki⁴. Tego typu informacje zawierały praktycznie wszystkie podręczniki do historii publikowane w Czechosłowacji. Patrząc w takim świetle, na poziom odpowiedzi pozytywnie oceniających rolę Kościoła w czasie II wojny światowej, należy stwierdzić, że jest on wysoki.

Rolę Kościoła katolickiego w okresie władzy komunistycznej ocenia pozytywnie 63.7% badanych. Zdecydowanie częściej oceny pozytywne wydają mężczyźni niż kobiety. Na układ odpowiedzi wpływa także wykształcenie – wraz z jego wzrostem wzrasta odsetek pozytywnych ocen. Przy czyn różnica między respondentami o najniższym i najwyższym wykształceniu jest znaczna i sięga 22 punktów procentowych. Od czasu zakończenia II wojny światowej w Czechosłowacji władza komunistyczna nieustannie atakowała Kościół katolicki, bardzo ograniczając obszar jego działania. Wydaje się, że – podobnie jak w odniesieniu do czasu II wojny światowej – poziom ocen pozytywnych należy ocenić jako wysoki.

Wzrost ocen dotyczących czasów obecnych. Widać więc, że zdecydowana większość katolików słowackich – (80, 2%) pozytywnie ocenia aktualnie pełnioną rolę przez Kościół. Zmienne demograficzno-społeczne nie różnicują odpowiedzi.

Możemy sądzić, że tak wysoki odsetek osób pozytywnie oceniających obecną rolę Kościoła, wiąże się z ogólnie pozytywną oceną roli Kościoła w historii Słowacji, pewien wpływ mogły też mieć przemiany ustrojowe, w wyniku których, Kościół zyskał możliwość aktywnego działania.

3. Podsumowanie informacji dotyczących oceny roli Kościoła w historii.

Jako podsumowanie przedstawiamy tabelę 7. Zbiera ona dane „ogółem” w stosunku do poszczególnych okresów historycznych.

---

⁴ J. Prokopczuk, *Historia Powszechna 1871 – 1939*. Warszawa 1984, s. 245.

Tabela 7

Porównanie ocen różnych okresów

Ocena N = 100%	Ogółem				
	przed 1918	1939 – 1938	1945 – 1945	1946 – 1989	po 1989
pozytywna	68,4	70,2	63,7	63,6	80,2
w równym stopniu pozytywna i negatywna	7,3	7,1	10,7	7,5	5,8
negatywna	3,1	2,9	5,1	13,2	2,2
trudno powiedzieć	18,6	17,5	18,0	13,5	9,4
brak odpowiedzi	2,6	2,4	2,4	2,3	2,3

Badani katolicy w większości oceniali pozytywnie rolę Kościoła w poszczególnych okresach historycznych. Dają się jednak zauważyć pewne różnice. Nieco mniej pozytywnie oceniali badani rolę Kościoła w okresie drugiej wojny światowej i władzy komunistycznej. Na ocenę roli Kościoła w okresie II wojny światowej wpływ mógł mieć związek Kościoła z państwem i faszyzmem, który to fakt był przez władzę komunistyczną wykorzystywany jako argument propagandowy do walki z Kościołem. Natomiast niska ocena roli Kościoła w czasach władzy komunistycznej może być związana z małą aktywnością Kościoła oraz z bardzo silnymi i metodycznymi działaniami ze strony komunistów skierowanymi przeciwko Kościołowi. Najwięcej ocen pozytywnych zyskała rola Kościoła w okresie po 1989 roku. Jest to zapewne efekt otrzymanej wolności i możliwości działania, która pojawiła się wraz z upadkiem dominacji komunistycznej.

THE CONSCIOUSNESS OF THE CONTRIBUTION OF CATHOLIC CHURCH IN THE HISTORY OF SLOVAK NATION

Summary

In presented article the author analyses – on the basis of empirical sociological research – how the Slovak Catholics evaluate the contribution of Catholic Church in the history of Slovak nation.

The major part of examined people admits big contribution of the Church in the history. The part of the Catholic Church in different historical periods is judged positively.

The major part of favourable opinions concerns the participation of the Church in present times. The least part of inquired persons evaluate as good the contribution of the Church in times second world war and in communistic state.